

INCERTITUDINEA UNOR PREVEDERI DIN CODUL ADMINISTRATIV AL REPUBLICII MOLDOVA

10.5281/zenodo.3525109

Doctor habilitat în drept, profesor cercetător **Victor BALMUȘ**

e-mail: victorbalmus@gmail.com

Doctor în drept, conferențiar universitar **Iurie FRUNZĂ**

e-mail: iufrunza@yandex.ru

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

UNCERTAINTY OF SOME PROVISIONS OF THE ADMINISTRATIVE CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary. The authors analyze, from the perspective of the three quality criteria – accessibility, predictability and clarity, some provisions of the Administrative Code of the Republic of Moldova and come with arguments that confirm that it is necessary to amend the provisions regarding the administrative procedure, the public authority, the administrative act, the administrative contract, real acts, the principles of the administrative procedure, the participants in the administrative procedure, etc.

In particular, the authors sift the provisions of Book IV of the Administrative Code and find the necessity to submit to the constitutionality control the provisions of art. 258 para. (2)-(3) of the Code, which, in their opinion, violates the principles of the state of law, equality, respect for fundamental rights and freedoms (the right to judge the case within a reasonable time, the right of each person to know his rights and duties), the legality, the quality of the norms of law and, respectively they are incompatible with the provisions of art. 20 para (1), art. 23 para (2) and art. 54 of the Constitution of the Republic of Moldova.

Keywords: quality criteria, accessibility, predictability, clarity, administrative procedure, public authority, administrative act, fundamental rights and freedoms, reasonable time, legality.

Rezumat. Autorii supun analizei, din perspectiva celor trei criterii de calitate – accesibilitate, previzibilitate și claritate, unele prevederi din Codul administrativ al Republicii Moldova și vin cu argumente care confirmă că este necesară amendarea dispozițiilor cu privire la procedura administrativă, autoritatea publică, actul administrativ, contractul administrativ, acte reale, principiile procedurii administrative, participanții la procedura administrativă etc. În mod special, autorii analizează prevederile Cărții IV din Codul administrativ și constată necesitatea supunerii controlului constituționalității prevederilor art. 258 alin. (2)-(3) din Cod, care, în opinia lor, violează principiile statului de drept, egalității, respectării drepturilor și libertăților fundamentale (dreptul judecării cauzei într-un termen rezonabil, dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle), legalității, calității normelor de drept și, respectiv, sunt incompatibile cu prevederile art. 20 alin. (1), art. 23 alin. (2) și art. 54 din Constituția Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: criterii de calitate, accesibilitate, previzibilitate, claritate, procedura administrativă, autoritatea publică, actul administrativ, drepturile și libertățile fundamentale, termen rezonabil, legalitate.

În temeiul art. 23 alin. (2) și art. 54 din Constituția Republicii Moldova [1] Curtea Constituțională a reiterat necesitatea respectării criteriilor accesibilității, previzibilității și clarității, îndeosebi în cazul normelor privind exercițiul drepturilor și libertăților omului sau al unor restrângeri admisibile ale acestora: „Pentru a corespunde celor trei criterii de calitate – accesibilitate, previzibilitate și claritate – norma de drept trebuie să fie formulată cu suficientă precizie, astfel încât să permită persoanei să decidă asupra conduitei sale și să prevadă, în mod rezonabil, în funcție de circumstanțele cauzei, consecințele acestei conduite. (...) Legislația națională trebuie să indice cu o clari-

tate rezonabilă scopul și modalitatea de exercitare a discreției relevante acordate autorităților publice, pentru a asigura persoanelor nivelul minim de protecție la care cetățenii au dreptul în virtutea principiului preeminenței dreptului într-o societate democratică (a se vedea *Domenichini v. Italy*, Reports 1996-V, p. 1800, §33)” [2; 3].

Considerăm că incertitudinea unor prevederi din Codul administrativ al Republicii Moldova (în continuare Codul administrativ) [4] este determinată anume de necorespunderea acestora art. 23 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova și criteriilor clarității.

În acest context vom supune analizei concise unele prevederi din cărțile întâi, doi și patru ale Codului administrativ.

1. Inițial, ținem să observăm că Codul administrativ nu definește noțiunea de **autoritate a administrației publice**. Amintim în acest context că în conformitate cu Constituția Republicii Moldova și Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului „Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova și unica autoritate legislativă a statului” [1, art. 60 alin. (1); 5, art. 1]. Prin urmare, Constituția Republicii Moldova consacră identici termenii „organ reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova”, „unica autoritate legislativă a statului” și „autoritate publică”, cu referință la Parlament, care reprezintă **unica autoritate publică legislativă** a Republicii Moldova.

În aceeași ordine de idei, Curtea Supremă de Justiție este instanța judecătorească supremă care asigură aplicarea corectă și uniformă a legislației de către toate instanțele judecătorești (...) [6, art. 1]. Deci, Curtea Supremă de Justiție este **autoritatea publică judecătorească supremă** a Republicii Moldova.

Potrivit Constituției Republicii Moldova și Legii cu privire la Guvern: „Guvernul asigură realizarea politicii interne și externe a statului și *exercită conducerea generală a administrației publice*” [1, art. 96 alin. (1)-(2)] și „**este autoritatea publică care reprezintă și exercită puterea executivă** în Republica Moldova” [7, art. 1 alin. (1)]. În conformitate cu Legea privind administrația publică centrală de specialitate: „administrația publică centrală de specialitate este organizată într-un sistem unic (...)” [8, art. 3], format din **autoritățile administrației publice centrale de specialitate: organele centrale de specialitate ale statului (ministerele), autoritățile administrative din subordinea ministerelor, autoritățile administrative centrale din subordinea Guvernului și alte autorități administrative**. „Administrația publică locală reprezintă totalitatea autorităților publice locale constituite, în condițiile legii, pentru promovarea intereselor generale ale locuitorilor unei unități administrativ-teritoriale” [9, art. 1].

Achiesăm la opinia prof. Antonie Iorgovan, care după o analiză a evoluției noțiunii de organ al administrației publice a constatat că acesta reprezintă „o structură organizațională care, potrivit Constituției și legii, are personalitate de drept public și acționează, din oficiu, pentru exercitarea legii sau pentru prestarea serviciilor publice, în limitele legii, sub controlul, direct sau indirect, al Parlamentului” [10, p. 426-427].

În opinia noastră, cuvintele „**orice structură organizatorică sau organ instituită/instituit prin lege sau**

printr-un alt act normativ” din articolul 7 din Codul administrativ sunt ambigue deoarece „**autoritatea publică**” poate acționa „**în regim de putere publică**” doar dacă este instituită în temeiul normelor constituționale sau legii organice.

Prin urmare, în acest context, considerăm necesară completarea Codului administrativ cu art. 7¹ cu următorul cuprins: „*Autoritatea administrației publice este autoritatea publică care acționează pentru organizarea executării sau executarea legii, sau pentru prestarea serviciilor publice la nivel național sau local*”.

Menționăm că, deși Constituția Republicii Moldova atribuie calitatea de „autoritate publică” doar Parlamentului, Președinției, Guvernului, autorităților administrației publice centrale de specialitate, autorităților administrației publice locale și autorităților puterii judecătorești, Curtea Constituțională are același statut, deoarece „este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova” și „este independentă de orice altă autoritate publică...” [1, art. 134 alin. (1)-(2); 11, art. 2; 12, art. 1]. Astfel, Curtea Constituțională este **unica autoritate publică de jurisdicție constituțională** a Republicii Moldova.

2. Nu corespunde principiului clarității noțiunea de **procedură administrativă** expusă în dispoziția alin. (1) art. 6 din Codul administrativ.

În opinia prof. Dana Apostol Tofan: „În doctrina postbelică, *procedura administrativă* a fost definită, într-o primă accepțiune, ca fiind *forma în care organele administrației de stat acționează pentru organizarea executării în concret a legilor și a celorlalte acte ale organelor statului emise în realizarea puterii de stat* și, într-o altă accepțiune, ca reprezentând *totalitatea normelor juridice care reglementează forma în care se îndeplinește întreaga activitate a organelor administrației de stat*” [13, p. 89]. Totodată, autoarea specifică că această procedură „reprezintă doar o parte a procedurii în cadrul aparatului administrației de stat, și anume *procedura administrativă necontencioasă*”, iar „(...) Codul de procedură administrativă ar trebui să conțină reguli ale procedurii administrative generale care privesc emiterea de acte administrative de către toate organele administrației de stat, formele necesare și condițiile ce trebuie îndeplinite în vederea elaborării și executării unei decizii legale, în măsură să asigure realizarea drepturilor și intereselor cetățenilor” [13, p. 89]. Prof. Dana Apostol Tofan concluzionează: „(...) Codul ar urma să conțină dispoziții privind toate *operațiunile administrative anterioare, concomitente și ulterioare emiterii unui act administrativ*” [13, p. 89].

Potrivit Codului ReNEUAL de procedură administrativă a Uniunii Europene, „Procedura administrativă” înseamnă procesul prin care o autoritate publică pregătește și formulează acțiuni administrative (...)” [14, p. 32].

Astfel, propunem expunerea art. 6 alin. (1) din Codul administrativ în următoarea redacție: „Procedura administrativă reprezintă procesul prin care autoritatea publică, în regim de putere publică, pregătește și emite/încheie acte administrative/contracte administrative”.

3. Tot în această ordine de idei, considerăm confuză utilizarea sintagmei „**părți ale procedurii administrative**” din dispoziția alin. (2) al articolului menționat, deoarece emiterea unui act administrativ individual sau încheierea unui contract administrativ reprezintă o etapă (fază) și nu o parte a procedurii administrative. Potrivit doctrinei „(...) doar unele legi naționale de procedură administrativă reglementează procesul de elaborare administrativ, spre deosebire de legislația primară și secundară, nu există nicio reglementare legislativă a procedurilor administrative cu privire la luarea deciziilor individuale. În realitatea juridică, o mare parte a acțiunii administrative se traduce prin adoptarea unor decizii individuale (décision individuelle, provvedimento amministrativo, Verwaltungsakt), care pot avea efecte favorabile sau nefavorabile asupra destinatarilor lor. Nu este prin urmare surprinzător faptul că procedura necontencioasă care li se aplică se aseamănă cu cea contencioasă” [14, p. 60], considerăm că, inclusiv noțiunile utilizate în procedura administrativă necontencioasă trebuie să corespundă cu noțiunile din procedura de contencios administrativ. Astfel, pentru corespunderea criteriilor calității normelor juridice, de exemplu, dacă procedura de contencios administrativ utilizează noțiunile „**participant**” și „**parte**”, acestea trebuie să se regăsească și în procedura administrativă necontencioasă.

Mai mult, potrivit Codului ReNEUAL de procedură administrativă a Uniunii Europene „Definiția „**părții**” se referă, în primul rând, la destinatarii deciziei în cauză și în al doilea rând la persoanele definite în art. I-4 (6) din Cartea întâi, care sunt afectate în mod negativ și care solicită să fie implicate în procedură. Definiția „**parte**” nu se extinde asupra persoanelor care sunt pur și simplu interesate. O persoană care prezintă un simplu interes în cauză nu este afectată în mod negativ doar pentru simplul fapt că aceasta apreciază în mod subiectiv că ar fi afectată. A fi calificat ca „**parte**” este rezultatul unui test obiectiv, realizat de către autoritatea care efectuează procedura, sub rezerva controlului judiciar” [14, p. 78].

Potrivit art. 203 din Codul administrativ **participanți la proces** (administrativ – n.a.) sunt: „a) **părțile**; b) persoanele atrase în proces de instanța de judecată; c) alți subiecți investiți de lege cu drept de sesizare”, iar conform art. 204 „**Părți în procedura de contencios administrativ** pot fi persoanele fizice sau juridice și autoritățile publice în sensul art. 7 (Cod administrativ – n.a.)”.

În schimb, în conformitate cu prevederile art. 44 alin. (1) din Codul administrativ, **participanți la procedura administrativă** sunt: „autoritatea publică, orice persoană fizică și juridică care a solicitat inițierea procedurii sau în privința căreia procedura a fost inițiată, precum și orice altă persoană atrasă de autoritatea publică în procedura administrativă”. Aici, ne întrebăm: oare „autoritatea publică, orice persoană fizică și juridică care a solicitat inițierea procedurii sau în privința căreia procedura a fost inițiată” nu sunt părți în procedura administrativă?

Mai mult, legiuitorul a utilizat în același articol al Codului administrativ diferite noțiuni pentru definirea părților contractului administrativ: „**partener contractual**” (în art. 156 alin. (1)) și „**părți**” (în art. 158 alin. (2) lit. b)), generând confuzie.

4. Nu putem fi de acord cu definiția actului administrativ individual consacrată în art. 10 alin. (1) din Codul administrativ, deoarece aceasta nu pune în evidență trăsăturile caracteristice ale actului administrativ, recunoscute în doctrina dreptului administrativ ca „elemente esențiale pentru delimitarea actelor administrative de celelalte acte juridice ale autorităților administrației publice, precum și de operațiunile administrative (...): sunt acte juridice, sunt manifestări unilaterale de voință, sunt emise în realizarea puterii publice” [15, p. 17].

5. Mai mult, sunt evident ambigue și neclare sintagmele „**altă măsură oficială întreprinsă de autoritatea publică**” expusă în art. 10 alin. (1), „**orice măsură întreprinsă de autoritățile publice**” (art. 29) și „**alte măsuri de acest gen**” expuse în art. 6 alin. (2), art. 30, precum și „**(..) acțiunile întreprinse de acestea**” din art. 14 alin. (2), „**întreprinderea unei acțiuni de către autoritatea publică**” din art. 79 alin. (1), deoarece toate măsurile și acțiunile trebuie să îmbrace forma actului juridic al autorității publice sau reprezintă operațiuni administrative.

Ca urmare a logicii expuse supra, considerăm inutilă dispoziția art. 10 alin. (2): „Decizia autorității publice privind acordarea despăgubirilor pentru prejudiciile cauzate prin activitatea administrativă ilegală este un act administrativ individual”.

6. În opinia noastră, este inutilă introducerea instituției „**acte reale**” care, reieșind din dispoziția

art. 14 alin. (2) din Codul administrativ („informațiile, avertizările sau recomandările autorităților publice și acțiunile întreprinse de acestea”), provoacă confuzie (a se vedea, spre exemplu, actele reale civile ce presupun remiterea (predarea) bunului).

7. Volumul capitolului III, Cartea întâi din Codul administrativ ar putea fi redus semnificativ prin referințe la principiile fundamentale ale dreptului civil și de procedură civilă.

Aceasta se explică prin faptul că în Codul civil principiile legislației civile sunt expuse axiomatic: „(...) recunoașterea egalității participanților la raporturile reglementate de ea, protecția vieții intime, private și de familie, recunoașterea inviolabilității proprietății, a libertății contractuale, protecția bunei-credințe, protecția consumatorului, recunoașterea inadmisibilității imixtiunii în afacerile private, necesității de realizare liberă a drepturilor civile, de garantare a restabilirii persoanei în drepturile în care a fost lezată și de apărare a lor de către organele de jurisdicție competente” [16, art. 1].

La fel de concis Codul de procedură civilă consacră principiile fundamentale ale dreptului procedural civil: înfăptuirea justiției numai în instanță judecătorească, independența judecătorilor și supunerea lor numai legii, judecarea unipersonală și colegială a cazurilor, egalitatea în fața legii și a justiției, caracterul public al dezbaterilor, limba de procedură și dreptul la interpret, principiul nemijlocirii și oralității în dezbaterile judiciare, contradictorialitatea și egalitatea părților în drepturile procedurale, disponibilitatea în drepturi a participanților la proces [17, art. 19-27].

Codul administrativ prin art. 21-43 este extrem de explicit la capitolul principii, consacrand separat: principiile comune: legalitatea, cercetarea din oficiu, egalitatea de tratament, buna-credință, imparțialitatea, limba de procedură, aplicarea termenului rezonabil; principiile procedurii administrative: eficiența, proporționalitatea, securitatea raporturilor juridice, motivarea, comprehensibilitatea și transparența acțiunilor autorităților publice, comunicarea, cooperarea, răspunderea; principiile procedurii de contencios administrativ: supremația dreptului, independența judecătorilor, audierea juridică și dreptul la un proces echitabil, accesul liber la justiție, dreptul la apărare, oralitatea, nemijlocirea; contradictorialitatea și egalitatea în drepturi procedurale a participanților la proces.

Menționăm că problematica principiilor comune (proprii atât procedurii administrative, cât și procedurii contenciosului administrativ) și principiilor speciale ale procedurii contenciosului administrativ a fost abordată recent în doctrina națională, accentuându-se

cu preponderență aspectele pozitive ale implementării Codului administrativ [18, p. 80-91; 19, p. 38-45], care nu pot fi negate.

Este însă evident că majoritatea principiilor inerente procedurii contenciosului administrativ se regăsesc în Codul de procedură civilă.

8. În același timp, Codul administrativ nu este desul de explicit, ba e chiar neclar, atunci când stipulează în art. 13: „Contractul administrativ este contractul care poate da naștere, modifica sau stinge un raport juridic de drept public, *dacă legea nu prevede altfel*”.

În opinia reputatului prof. Paul Negulescu: „După definițiunea dată de Ulpian criteriul după care trebuie să distingem dreptul public de dreptul privat, ar fi natura interesului. Când deci dispozițiunea este luată în vederea unui interes general, avem drept public; când este luată pentru satisfacerea unui drept privat, avem drept privat” [20, p. 28-30]

În opinia noastră, deoarece *contractul administrativ are o natură juridică dualistă*, conținutul acestuia se stabilește pe cale reglementară și pe cale convențională care respectiv cuprind clauzele cu caracter obligatoriu, prevăzute de lege și clauzele negociate de părți [21, p. 65].

În același context, prof. Demin A.V. menționa: „natura normativă a contractelor normative, care reprezintă acorduri de interes public, încheiate în temeiul normelor de drept administrativ, al căror regim juridic nu se încadrează în dreptul privat și conține elemente de drept public” [22], „puterea juridică a normelor conținute în contractul administrativ este determinată de locul părților în ierarhia administrării de stat, iar obligativitatea clauzelor contractului pentru un număr mare și formal nedeterminat de persoane terțe confirmă caracterul lui normativ” [23, p. 22-23].

Cercetătorul Oliviu Puie menționează printre principiile contractului administrativ: „a) nediscriminarea; tratamentul egal; recunoașterea reciprocă; transparența; proporționalitatea; eficiența utilizării fondurilor; asumarea răspunderii; libera concurență; principiul autonomiei locale; principiul descentralizării serviciilor publice; principiul asocierii intercomunitare; principiul dezvoltării durabile și corelării cerințelor și resurselor; principiul protecției și conservării mediului natural și construit; principiul asigurării igienei și sănătății populației; principiul participării și consultării cetățenilor; principiul liberului acces la informațiile privind serviciile publice” [24, p. 11].

Prin urmare, după cum putem concluziona, contractul administrativ, alături de actul administrativ, reprezintă: a) un instrument juridic, prin care unele

autorități publice, organe, instituții din cadrul administrației publice își exercită atribuțiile prevăzute de lege; b) un act administrativ cu regim juridic special, destinat satisfacerii unui interes general, care se deosebește de alte acte administrative prin aceea că este un act juridic administrativ bilateral și care, deși se caracterizează prin inegalitatea părților, necesită la încheiere acordul de voință al acestora sau prescrierea unui act normativ al autorității publice [21, p. 73].

9. În Avizul nr. 15 (2012) al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni privind specializarea judecătorilor printre posibilele avantaje ale specializării se menționa „(...) din necesitatea adaptării la evoluția dreptului (...) este dificil pentru judecător să se perfecționeze în toate aceste domenii în timp ce societatea și justițiabilii cer din ce în ce mai mult profesionalism și eficiență din partea sa. **Specializarea judecătorului garantează că acesta are cunoștințele și experiența necesare în domeniul său de competență.** (...) **Judecătorul specializat poate dobândi o expertiză mai mare în domeniul său, ceea ce poate spori autoritatea instanței din care face parte.** (...) **poate asigura consecvență în luarea deciziilor și, prin urmare, securitatea juridică.** (...) **Specializarea, prin expertiza într-un domeniu juridic specific poate contribui la creșterea eficienței instanței și la îmbunătățirea gestionării cauzelor, luându-se în considerare în special creșterea constantă a numărului acestora**” [25].

În această ordine de idei, subscriem la opinia cetătorilor care salută specializarea judecătorilor:

„Nevoia de specializare este resimțită nu doar de către înșiși judecătorii ca o componentă intrinsecă a independenței justiției, ci și o așteptare legitimă a justițiabililor, care își doresc ca litigiile lor să fie soluționate cu celeritate și profesionalism de către judecătorii care au posibilitatea reală de a se specializa într-un domeniu al dreptului pe care să îl poată aprofunda, astfel încât să fie limitat la maxim riscul de erori judiciare” [26, p. 32].

„(...) prin specializarea judecătorilor în contencios administrativ, sistemul justiției administrative are numai de câștigat, întrucât doar astfel este posibilă consolidarea profesionalismului judecătorilor în materia relațiilor de drept public, exigențelor de legalitate impuse sistemului autorităților publice și protecției drepturilor omului în cazurile în care aceste exigențe nu sunt respectate, iar drepturile omului sunt vătămate” [27, p. 89].

În continuare, vom supune analizei modul în care instanțele judiciare inferioare și Curtea Supremă de Justiție prin Opinia sa consultativă nr. 104 din 02.04.2019 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ [28] inter-

pretează prevederile art. 258 alin. (2)-(3) din Codul administrativ, interpretări care, în opinia noastră, sunt incompatibile cu prevederile art. 20 alin. (1), art. 23 alin. (2) și art. 54 din Constituția Republicii Moldova și, evident, contribuie la amânarea și tergiversarea procedurii și, respectiv, nerespectarea termenului rezonabil de examinare a cauzelor de contencios administrativ.

Amintim că, prin art. 192 din Codul administrativ a fost instituită specializarea judecătorilor pentru examinarea acțiunilor în contencios administrativ. În acest sens, pentru examinarea categoriei date de acțiuni la curțile de apel și la Curtea Supremă de Justiție s-au instituit complete și/sau colegii specializate de judecători, iar în judecătorii această categorie de acțiuni urmează să se examineze de judecători specializați. A doua zi după intrarea în vigoare a Codului administrativ, la 2 aprilie 2019, Curtea Supremă de Justiție a adoptat și a publicat Opinia consultativă nr. 104 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ. Precizăm că Opinia consultativă enunțată s-a adoptat în vederea aplicării corecte de către instanțele judecătorești inferioare a normelor de drept la soluționarea justă a cauzelor. Aceasta, ca și altele, au caracter de îndrumare și nu sunt obligatorii pentru instanțele judecătorești.

Una dintre chestiunile analizate din opinia citată ține de interpretarea art. 258 din Codul administrativ, care se referă la aplicarea în timp a normelor ce reglementează procedura administrativă și cererile prealabile inițiate până la 1 aprilie 2019, precum și procedurile de contencios administrativ, adică până la data întării în vigoare a Codului administrativ. Astfel, cu referire la chestiunea legată de cauzele de contencios administrativ pendinte în instanțele de judecată și nesoluționate până la 1 aprilie 2019, Înalta Curte, făcând interpretarea în ansamblu a normelor acestui articol, a conchis că judecătorii/completele, nespecializate în contenciosul administrativ, care au pendinte cauze de contencios administrativ nesoluționate până la 1 aprilie 2019, își vor declina, în conformitate cu prevederile art. 258 alin. (3) și 199 alin. (3) Codul administrativ, competența pe aceste cauze în favoarea judecătorilor/completelor specializate pentru cauzele de contencios administrativ (art. 192 CA). Cu alte cuvinte, potrivit acestei Opinii a CSJ, după data intrării în vigoare a codului administrativ, toți judecătorii din instanțele judecătorești care aveau pe rol cauze de contencios administrativ, nesoluționate până la 1 aprilie 2019, au fost impuși să le transfere către noii judecători specializați pentru cauzele de contencios administrativ. În special, judecătorii din judecătoria Chișinău și-au declinat competența pentru aceste cauze, inclusiv pen-

tru cele pendinte, care la data de 01 aprilie 2019 au ajuns la etapa pledoariilor și se aflau deja în examinare de 1,5 sau chiar 2 ani și le-au remis pentru examinare către judecătorii specializați din Judecătoria Chișinău, sediul Râșcani. Iar ultimii, potrivit normelor de procedură administrativă contencioasă și normelor de procedură civilă, au pornit examinarea acestor cauze de la început. Astfel, s-a încălcat grav dreptul justițiabililor la judecare a cauzei într-un termen rezonabil. Or, unii dintre justițiabili (afecțați de boli grave sau cu o vârstă mai înaintată) pot nici să nu supraviețuiască până la finalizarea procedurii contencioase.

În opinia noastră, *prevederile art. 258 alin. (2)-(3) din Codul administrativ încalcă dispozițiile articolelor 22, 23 și 54 din Constituția Republicii Moldova privind acțiunea în timp a legii, securitatea raporturilor juridice, previzibilitatea și claritatea normelor juridice, prohibiția de a adopta legi care ar „suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului”*, deoarece prevăd **declinarea**, în conformitate cu prevederile art. 258 alin. (3) și art. 199 alin. (3) din Codul administrativ, *declinarea competenței pe cauzele de contencios administrativ inițiate, dar nu pendinte judecătorilor nespecializați*, înaintea intrării în vigoare a Codului administrativ, până la 1 aprilie 2019, în favoarea judecătorilor/completelor specializate pentru cauzele de contencios administrativ.

Spre regretul nostru, Opinia consultativă a Curții Supreme de Justiție nr. 104 din 02.04.2019 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ aduce și mai multă confuzie la acest subiect, deoarece referințele la art. 199 din Codul administrativ sunt irelevante pentru majoritatea cauzelor de contencios administrativ pendinte judecătorilor nespecializați, or dispozițiile articolului în cauză se referă la acțiunile de contencios administrativ la etapa repartizării lor și nu la cele pendinte care urmează a fi declinate și ulterior repartizate din nou aleatoriu.

În susținerea poziției noastre, ținem să accentuăm că, în art. 17, Codul de procedură civilă consacră: „(1) *Pentru aplicarea corectă și uniformă a legislației, Curtea Supremă de Justiție, din oficiu, precum și la propunerea organelor profesionale, create prin lege, ale profesiilor conexe justiției, adoptă și publică hotărâri explicative și opinii consultative privind aplicarea corectă a normelor de drept și soluționarea justă a cauzelor.* (2) *Hotărârile explicative ale Plenului Curții Supreme de Justiție și opiniile consultative ale colegiilor Curții Supreme de Justiție au caracter de îndrumare și nu sînt obligatorii pentru instanțele judecătorești”*.

În conformitate cu art. 4 din Constituția Republicii Moldova și pct. 7 din Hotărârea Curții Consti-

tuționale a Republicii Moldova nr. 10 din 16.04.2010 pentru revizuirea Hotărârii Curții Constituționale nr. 16 din 28.05.1998 „Cu privire la interpretarea art. 20 din Constituția Republicii Moldova” în redacția Hotărârii nr. 39 din 09.07.2001 [29, pct. 7], art. 12, alin. (1) din Codul de procedură civilă amendat consacră expres: „(1) *Instanța judecătorească soluționează cauzele civile în temeiul Constituției Republicii Moldova, al tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, al hotărârilor și deciziilor Curții Europene a Drepturilor Omului, al hotărârilor Curții Constituționale (...)*” [17].

Constituția Republicii Moldova garantează prin art. 54 alin. (2) că „Exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției”.

Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, amendată prin protocoalele adiționale la această convenție (încheiată la Roma la 4 noiembrie 1950 și ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298-XIII din 24 iulie 1997), statuează în art. 6 alin. 1: „Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și **într-un termen rezonabil** a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî, fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, (...)”.

Codul administrativ stipulează expres în art. 27: „În cazul în care prezentul cod sau alte legi speciale nu impun un anumit termen, autoritățile publice și instanțele de judecată competente trebuie să acționeze într-un termen rezonabil”.

Codul civil consacră expres: în art. 1 alin. (2): „Drepturile civile pot fi limitate prin lege organică doar în temeiurile prevăzute de Constituția Republicii Moldova”; în art. 2 alin. (3) „Raporturile privind realizarea și apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, a altor valori nepatrimoniale sunt reglementate de prezentul cod și de alte legi în lumina dispozițiilor și principiilor stabilite de tratatele internaționale în materie de drepturi ale omului și libertăți fundamentale”; în art. 7 alin. (1) „Legea civilă nu are caracter retroactiv. Ea nu modifică și nici nu suprimă condițiile de constituire a unei situații juridice constituite anterior, nici condițiile de stingere a unei situații juridice stinse anterior. De asemenea, legea nouă nu

modifică și nu desființează efectele deja produse ale unei situații juridice stinse sau în curs de realizare; în art. 7 alin. (3) „De la data intrării în vigoare a legii noi, efectele legii vechi încetează, cu excepția cazurilor în care legea nouă prevede altfel” [16].

Legea cu privire la actele normative stipulează în art. 73 alin. (3)-(5): „Actul normativ produce efecte doar cât este în vigoare și, de regulă, nu poate fi retroactiv sau ultraactiv. Au efect retroactiv doar actele normative prin care se stabilesc sancțiuni mai blânde. Actele normative pot ultraactiva, în mod excepțional, dacă acest lucru este prevăzut expres de noul act normativ” [34].

Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție stipulează în art. 16: „Plenul Curții Supreme de Justiție: (...) b) sesizează din oficiu sau la propunerea altor instanțe judecătorești Curtea Constituțională pentru a se pronunța asupra constituționalității actelor juridice; (...) d) întru asigurarea uniformizării practicii judiciare, emite, la solicitarea instanțelor judecătorești, avize consultative în cazul apariției problemelor legate de aplicarea legii”;

În contextul normelor de drept citate, autorii comentariilor la Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 17 din 05.04.2018 subliniază: „Este un fapt notoriu că asigurarea unei durate rezonabile a procedurilor judiciare este recunoscută ca un obiectiv prioritar al Consiliului Europei legat de respectarea drepturilor omului și de principiul supremației legii. Pornind de la acest deziderat, modificările și completările Codului de procedură civilă au drept scop îmbunătățirea procesului civil prin introducerea unor norme care instituie proceduri judiciare mult mai flexibile și mai prompte, precum și prin modificarea normelor de procedură care pot fi cu ușurință manipulate sau folosite în mod abuziv de către participanți pentru a cauza amânarea și tergiversarea procesului”. Mai mult decât atât, autorii comentariilor menționate susțin că „Acest proiect a avut ca scop principal identificarea domeniilor din legislația procesual civilă care se impuneau a fi supuse unor modificări, precum și a acțiunilor care trebuiau întreprinse în vederea rezolvării unora dintre problemele identificate în cadrul acestora, pentru a îmbunătăți procedura civilă, în special prin introducerea obligatorie a sistemului de completare electronică pentru utilizatori, **simplificarea și accelerarea procedurii civile, precum și limitarea abuzului de drept al participanților la procesul civil**”. În pofida faptului că majoritatea modificărilor și completărilor la Codul de procedură civilă operate prin Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 17 din 05.04.2018 și-au atins scopul preconizat, unele dintre acestea, din păcate, continuă a „(...) fi

cu ușurință manipulate sau folosite în mod abuziv de către participanți pentru a cauza amânarea și tergiversarea procesului”, inclusiv în cauzele de contencios administrativ [30].

Revenind la normele Codului administrativ, reiterăm că potrivit art. 191 alin. (1), judecătorii soluționează în fond toate acțiunile în contencios administrativ cu excepțiile prevăzute de alin. (2)-(3) al aceluiași articol. Prin dispozițiile art. 192 din Codul administrativ se instituie specializarea judecătorilor pentru examinarea acțiunilor în contencios administrativ, în special, potrivit alin. (1) al articolului în cauză, în judecătoria acțiunile în contencios administrativ se examinează de judecători specializați, iar conform art. 199 alin. (3) și (1): „(...) în cazul în care judecătorului sau completului de judecată competent pentru examinarea cauzelor civile i se repartizează o acțiune de contencios administrativ” (...) „de competența aceleiași instanțe de judecată, acesta, printr-o încheiere nesusceptibilă de recurs, își declină competența și remite președintelui de instanță dosarul spre redistribuire aleatorie”.

Codul administrativ stipulează în art. 258: „(2) Procedurile de contencios administrativ atribuite înaintea intrării în vigoare a prezentului cod, prin legi speciale, în competența altor instanțe de judecată se vor transmite după intrarea în vigoare a prezentului cod instanțelor competente conform prevederilor prezentului cod. (3) Procedurile de contencios administrativ inițiate pînă la intrarea în vigoare a prezentului cod se vor examina în continuare, după intrarea în vigoare a prezentului cod, conform prevederilor prezentului cod”.

Comentând acest articol, Curtea Supremă de Justiție în Opinia consultativă nr. 104 din 02.04.2019 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ constată: „(...) Dispoziția art. 258 alin. (2) din Codul administrativ soluționează conflictul inter temporal a legilor de procedură, ce au ca obiect de reglementare competența jurisdicțională materială și teritorială a instanțelor judecătorești. În materie de competență a instanțelor de judecată, privind litigiile de contencios administrativ, s-a optat pentru **principiul aplicării imediate a noilor reglementări de procedură**. Prin urmare, procedurile de contencios administrativ, atribuite înaintea intrării în vigoare a Codului administrativ, prin legi speciale, în competența altor instanțe de judecată, se vor transmite după intrarea în vigoare a Codului administrativ instanțelor competente, conform prevederilor acestuia. (...) Astfel, procedurile de contencios administrativ, inițiate pînă la intrarea în vigoare a prezentului cod, se vor examina în continuare, după intrarea în vigoare a Codului administrativ, **conform prevederilor**

acestui. (...) În ce privește examinarea și soluționarea cauzelor de contencios administrativ **pendinte** pe rolul instanțelor de judecată și nesoluționate până la 1 aprilie 2019, judecătorii/completele ne specializate în contencios administrativ își vor declina, în conformitate cu prevederile art. art. 258 alin. (3) și 199 alin. (3) Codul administrativ, competența pe aceste cauze în favoarea judecătorilor/completelor specializate pentru cauzele de contencios administrativ (art. 192 CA)”.

Considerăm că în dispoziția art. 258 alin. (3) din Codul administrativ „Procedurile de contencios administrativ inițiate pînă la intrarea în vigoare a prezentului cod se vor examina în continuare, după intrarea în vigoare a prezentului cod, conform prevederilor prezentului cod. (...)” este contrară dispoziției art. 1 alin. (2) din legea în cauză care prevede: „Legislația administrativă se întemeiază pe normele constituționale dezvoltate în prezentul cod, în alte legi și în alte acte normative subordonate legii, care reglementează raporturile administrative și care trebuie să fie în concordanță cu Constituția Republicii Moldova”.

Mai mult, ținem să observăm că dispoziția art. 258 alin. (3) din Codul administrativ nu ia în considerare faptul că la data intrării în vigoare a acestei legi pendinte în judecătoria se aflau un număr imens de cauze în contencios administrative, inclusiv cele prevăzute de art. 192 alin. (2) din Codul de procedură civilă: „Cauzele privind încasarea pensiei de întreținere, apărarea drepturilor și intereselor minorului, repararea prejudiciului cauzat prin vătămare a integrității corporale sau prin altă vătămare a sănătății ori prin deces, litigiile de muncă, contestarea actelor normative, a hotărîrilor, acțiunilor sau inacțiunilor autorităților publice, ale altor organe și organizații, ale persoanelor oficiale și funcționarilor publici **se judecă de urgență și în mod prioritar**”.

Declinarea, în conformitate cu prevederile art. 258 alin. (3) și art. 199 alin. (3) Codul administrativ, competenței pe cauzele de contencios administrativ pendinte judecătorilor nespecializați înaintea intrării în vigoare a Codului administrativ, până la 1 aprilie 2019, în favoarea judecătorilor/completelor specializate (nou instituite în mare grabă și arbitrar – n.a.) pentru cauzele de contencios administrativ va avea drept consecințe inevitabile încălcarea termenului rezonabil de examinare a cauzelor menționate și, implicit, încălcarea dreptului părților la un proces echitabil.

În acest context mai amintim că, în temeiul art. 4 din Constituția Republicii Moldova, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a stabilit că „(...) principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, tratatele internaționale ratificate și cele la care

Republica Moldova a aderat sunt parte componentă a cadrului legal al Republicii Moldova și devin norme ale dreptului ei intern. În sensul acestei interpretări, în Republica Moldova dreptul intern și cel internațional reprezintă un tot întreg, o structură unitară. Așadar, în categoria actelor normative se includ și normele internaționale la care Republica Moldova este parte. Având în vedere că prin interpretarea prevederilor Convenției Europene jurisprudența CtEDO face parte din dreptul accesoriu la tratatul internațional (soft law), ea devine parte a dreptului intern (...)” [29].

Astfel, din jurisprudența **Curții Europene a Drepturilor Omului**, relevante la problema analizată invocăm Hotărârea CtEDO din 01.04.2008 *Dumitrescu versus România* în care Curtea Europeană constată „57. (...) că derularea procedurii a fost marcată de amânarea repetată a cauzei la noi audieri pentru vicii de procedură de citare, prin lungile termene fixate înainte ca o nouă jurisdicție sesizată asupra dosarului să fixeze prima audiere și, mai ales, prin declinările de competentă, la începutul procedurii, cauza nefiind trimisă în fața jurisdicțiilor civile competente decât la 25 iunie 1996 (vezi, *mutatis mutandis*, Ispan împotriva României, nr. 67710/01, alineatul 44, 31 mai 2007). Întârzierile rezultând din aceste amânări, precum casația cu amânare din 12 octombrie 1998 pentru viciu de procedură, sunt imputabile autorităților. În ceea ce privește comportamentul autorităților, constatând în același timp cele câteva amânări la o nouă audiere pe care le solicitase în special pentru a-și pregăti apărarea, Curtea reiterează că nu i-ar putea reproșa că a folosit diverse recursuri interne pentru a-și apăra drepturile (Simon împotriva Franței, nr. 66053/01, alineatul 31, 8 iunie 2004). 58. Curtea consideră, așadar, că nici complexitatea afacerii, nici comportamentul reclamantului nu explică durata procedurii, luată în ansamblul său. 59. Ținând cont de cele de mai sus și de jurisprudența sa în materie, Curtea consideră că în speță durata procedurii litigioase nu răspunde cerinței de „termen rezonabil”. 60. Așadar, a existat o încălcare a articolului 6 alineatul 1”.

În *Cauza Ispan împotriva României* Curtea a apreciat: „43. Fiind vorba de comportamentul tribunalelor naționale, Curtea constată că importante întârzieri în procedură au fost cauzate de casările și trimiterile succesive ale cauzei și prin deciziile de declinare de competentă. (...) 47. După ce a examinat toate elementele care i-au fost prezentate, ținând seama de jurisprudența sa în materie, curtea apreciază că în speță durata procedurii litigioase este excesivă și nu răspunde exigenței „termenului rezonabil”. 48. Pornind de aici, a avut loc o încălcare a articolului 6 §1” [31].

Tot în această ordine, în *Cauza Allenet de Ribemont versus Franța* Curtea a concluzionat: „57. Complexitatea cauzei și comportamentul reclamantului nu pot justifica singure durata procedurilor, întârzierile acumulate s-au datorat în principal atitudinii autorităților naționale, mai ales refuzului de a admite cererile repetate ale reclamantului cu privire la administrarea unei probe esențiale, (...) Prin urmare, s-a încălcat articolul 6 paragraful 1” [32].

Totodată și subsecvent, considerăm relevante **concluziile Curții Europene a Drepturilor Omului în următoarele spețe:**

„(...) 375. Deși autoritățile naționale nu pot fi considerate responsabile pentru comportamentul unui pârât, *metodele de tergiversare utilizate de una dintre părți nu le exonerează de obligația de a asigura derularea procedurilor într-un termen rezonabil* (Mincheva împotriva Bulgariei, pct. 68). (...)

381. În plus, *introducerea unei reforme pentru a accelera examinarea cauzelor nu justifică întârzierile, deoarece statul trebuie să organizeze momentul intrării în vigoare și punerea în aplicare astfel încât să nu se prelungească examinarea cauzelor pendinte* (Fisanotti împotriva Italiei, pct. 22). (...)

384. *Deși schimbările repetate ale judecătorilor întârzie desfășurarea procedurii, întrucât fiecare dintre aceștia trebuie mai întâi să se familiarizeze cu cauza, acest lucru nu exonerează statul de obligațiile sale în materie de termen rezonabil, pentru că este sarcina statului să asigure buna organizare a administrării justiției* (Lechner și Hess împotriva Austriei, pct. 58)” [33].

Astfel, prin prisma normelor de drept citate și a jurisprudenței relevante a CtEDO suntem obligați să constatăm obiectiv că, prevederile art. 258 alin. (2)-(3) din Codul administrativ *nu corespund principiului calității normelor de drept și principiilor care guvernează elaborarea actelor normative: „a) constituționalitatea; b) respectarea drepturilor și libertăților fundamentale (inclusiv dreptul la libera circulație); c) legalitatea și echilibrul între reglementările concurente; d) oportunitatea, coerența, consecutivitatea, stabilitatea și predictibilitatea normelor juridice; e) asigurarea transparenței, publicității și accesibilității; f) respectarea ierarhiei actelor normative”* [34, art. 3 alin. (1)].

Mai mult, destinatarii prevederilor normelor respective de drept administrativ *nu pot avea o înțelegere clară a acestora, astfel încât să-și adapteze conduita și să prevadă consecințele ce decurg din nerespectarea acestor norme. Maniera ambiguă de redactare și utilizarea unor sintagme neclare sunt neconforme prevederilor art. 23 alin. (2) al Constituției Republicii Moldova.*

În concluzie, constatăm **existența incertitudinii privind constituționalitatea prevederilor art. 258 alin. (2)-(3) din Codul administrativ al Republicii Moldova:** „(2) *Procedurile de contencios administrativ atribuite înaintea intrării în vigoare a prezentului cod, prin legi speciale, în competența altor instanțe de judecată se vor transmite după intrarea în vigoare a prezentului cod instanțelor competente conform prevederilor prezentului cod.* (3) *Procedurile de contencios administrativ inițiate pînă la intrarea în vigoare a prezentului cod se vor examina în continuare, după intrarea în vigoare a prezentului cod, conform prevederilor prezentului cod”*, în măsura în care în acest text se are în vedere că instanțele de judecată, părțile și alți participanți în proces sunt obligați să parcurgă repetat acțiunile procesuale de pregătire a pricinii pentru dezbaterile judiciare, care violează principiile statului de drept, egalității, respectării drepturilor și libertăților fundamentale (dreptului judecării cauzei într-un termen rezonabil, dreptului fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle), legalității, calității normelor de drept (previzibilitate, precizie și claritate) și, respectiv, *sunt incompatibile cu prevederile art. 20 alin. (1), art. 23 alin. (2) și art. 54 din Constituția Republicii Moldova.*

BIBLIOGRAFIE

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.94, republicată. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78/140 din 29.03.2016.
2. Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 09.11.2010 privind controlul constituționalității art.13 alin. (3) lit. a) din Codul electoral nr.1381-XIII din 21 noiembrie 1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 227-230/25, 19.11.2010.
3. Hotărârea Curții Constituționale nr. 26 din 23.11.2010 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederilor alin. (6) art. 63 din Codul de procedură penală. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 235-240/27, 03.12.2010.
4. Codul administrativ al Republicii Moldova nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 309-320/466, 17.08.2018. În vigoare din 01 aprilie 2019.
5. Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului nr. 797 din 02.04.96, republicată. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 50/237 din 07.04.2007.
6. Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție nr. 789 din 26.03.96, republicată. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 15-17/64 din 22.01.2013.
7. Legea cu privire la Guvern nr. 136/07.07.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 252/412, 19.07.2017.
8. Legea privind administrația publică centrală de specialitate nr. 98/04.05.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 160-164/537, 03.08.2012.

9. Legea privind administrația publică locală nr. 436/28.12.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 32-35/116, 09.03.2007.
10. Iorgovan, A. *Tratat de drept administrativ*, București: All Beck, 2005, vol. 1, 650 p.
11. Codul jurisdicției constituționale nr. 502 din 16.06.95, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 53-54/597, 28.09.1995.
12. Legea cu privire la Curtea Constituțională nr. 317 din 13.12.94, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 8/86, 07.02.1995.
13. Tofan Apostol D. *Drept administrativ*. Ed. a 3-a, rev. București: C.H. Beck, 2017, vol. I, 430 p.
14. Codul ReNEUAL de procedură administrativă a Uniunii Europene, coord.: Herwig C. H. Hofmann, Jens-Peter Schneider, Jacques Ziller, Dacian C. Dragoș; trad. și adapt. din versiunea în lb. franceză sau cea în lb. engleză: jud. drd. Cosmina Codrescu, drd. Evelina Rusu, jud. drd. Demis Sparios, jud. drd. Iarina Prelipceanu. București: Universul Juridic, 2016, 245 p.
15. Tofan Apostol D. *Drept administrativ*. Ed. a 4-a, rev. București: C.H. Beck, 2017, vol. II, 466 p.
16. Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002 republicat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 66-75/132 din 01.03.2019.
17. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225 din 30.05.2003 republicat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.285-294/436 din 03.08.2018.
18. Zubco V. *Principiile aplicabile contenciosului administrativ potrivit proiectului Codului administrativ*. În: *Studii Juridice Universitare*, 2014, nr. 3-4, p. 80-91.
19. Țurcan O. *Codul administrativ – factor de consolidare a accesului la justiția administrativă în Republica Moldova*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 8, p. 38-45.
20. Negulescu P. *Tratat de drept administrativ, Principii generale*, ed. a IV-a, București: Institutul de Arte Grafice E. Marvan, 1934, vol. I, 595 p.
21. Balmuș V., Lungeanu N. *Delegarea: dimensiuni legale și doctrinare*, Chișinău: Tipogr. A.Ș.M., 2009. 376 p.
22. Demin A.V. *Administrativnyye dogovory*, Avtoref. dis. kand. Yurid. nauk, Krasnoyarsk, 1996, 24 s.
23. Demin A.V. *Normativnyy dogovor kak istochnik administrativnogo prava*. B: Gosudarstvo i pravo, 1998, № 2, s. 22-23.
24. Puie O. *Contractele administrative în contextul Noului Cod civil și al Noului Cod de procedură civilă*. București: Universul Juridic, 2014, p. 11. [online] <https://www.ujmag.ro/drept/drept-civil/contractele-administrative-in-contextul-noului-cod-civil-si-al-noului-cod-de-procedura-civila/rasfoire/> (vizitat la 11.09.2019).
25. Avizul nr. 15 (2012) al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni privind specializarea judecătorilor, adoptat în cadrul celei de-a 13-a reuniuni plenare a CCJE (Paris, 5-6 noiembrie 2012). [online] <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/AVIZ-nr.-15-CCJE-2012.pdf> (vizitat la 11.09.2019)
26. Roșca N., Ilana A. *Necesitatea specializării instanțelor competente în materie de insolvență*. În: *Revista Națională de Drept*, 2014, nr. 12, p. 32-35.
27. Țurcan O. *Reflecții asupra conceptului și esenței justiției administrative*. În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2019, nr. 4 (38), p. 83-90.
28. *Opinia consultativă nr. 104 din 02.04.2019 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ*. [online] http://jurisprudenta.csj.md/db_rec_csj.php (vizitat la 11.09.2019)
29. *Hotărâre nr.10 din 16.04.2010 pentru revizuirea Hotărârii Curții Constituționale nr.16 din 28.05.1998 „Cu privire la interpretarea art. 20 din Constituția Republicii Moldova” în redacția Hotărârii nr. 39 din 09.07.2001*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 58-60/9*, 23.04.2010.
30. *Comentarii la Legea cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative (modificarea Codului de procedură civilă)*. [online] https://juridicemoldova.md/wp-content/uploads/2018/08/Comentarii_lege_modificarea-CPC.pdf (vizitat la 11.09.2019).
31. *Opinia consultativă nr. 104 din 02.04.2019 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ*. [online] http://jurisprudenta.csj.md/db_rec_csj.php (vizitat la 11.09.2019).
32. *Cauza Ispan contra României (Cerere nr. 67710/01)*. [online] <https://jurisprudencedo.com/Ispan-contra-Romaniei-Nationalizare-teren-proprietate-actionar-societate.-Revendicare.html> (vizitat la 11.09.2019).
33. *Cauza Allenet de Ribemont versus Franța*. [online] <https://jurisprudencedo.com/ALLENET-DE-RIBEMONT-c.-FRANTEI-Persoana-retinuta-desemnata-ca-vinovata-de-catre-inalti-functionari-ai-politiei-in-timpul-unei-conferinte-de-presa-tinuta-cu-ministrul-de-interne.html> (vizitat la 11.09.2019).
34. *Ghid privind art. 6 din Convenția europeană a drepturilor omului. Dreptul la un proces echitabil (aspectul civil)*. Actualizat la 30 aprilie 2018. [online] ier.gov.ro/wp-content/uploads/2018/11/Ghid-art.-6-din-CEDO-civil-30.04.2018.pdf (vizitat la 11.09.2019).
35. *Legea cu privire la actele normative nr. 100 din 22.12.2017*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 7-17/34*, 12.01.2018.